

An Analysis of Jewish Justifications for the Breach of Sacred Covenants with a Focus on Jewish Sacred Texts

Elahe Hadian rasanani ¹

1. Corresponding Author, Associate Professor of Quranic Sciences, Quranic Sciences Department, University of Quran and Hadith
Tehran, Tehran, Iran., Iran. E-mail: hadian.e@qhu.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 5 May 2025

Received in revised form:

21 July 2025

Accepted: 9 September
2025

Published online:

27 September 2025

Keywords:

The Israelites,
sacred covenants,
covenant breaches,
Jewish justifications,
Jewish sacred texts.

ABSTRACT

This study examines the ways in which the Israelites interacted with divine covenants and the justifications provided for their breaches of these sacred agreements, with a focus on prominent Jewish sacred texts. The covenants between God and the Israelites, as conditional commitments, form the central axis of Jewish religious literature, linking the Israelites' unique relationship with God and the Promised Land to their adherence to these covenants. These agreements not only establish a divine framework for Jewish identity and religious obligations but also provide mechanisms for addressing the consequences of their violations. Findings reveal that despite explicit commitments, the Israelites repeatedly breached these covenants. In response to the resulting consequences, they turned to concepts such as teshuva (repentance), eternal covenants, and divine punishments as means to restore and rebuild their relationship with God. These concepts, emphasized in sacred texts and Jewish interpretations, serve as dynamic tools for adapting to historical and spiritual challenges. Through an analysis of these mechanisms, this study offers deeper insights into Jewish religious and interpretive strategies, shedding light on how the legitimacy of faith and the collective identity of the Jewish people have been maintained in the face of covenantal breaches and their repercussions.

Cite this article: Hadian rasanani, E. (2025). An Analysis of Jewish Justifications for the Breach of Sacred Covenants with a Focus on Jewish Sacred Texts. *Studies in Comparative Religion and Mysticism*, 9 (2), 291-318.

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.49591.1222>

© The Author(s). Hadian rasanani, Elahe

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.49591.1222>

Introduction

The covenants of God with the people of Israel constitute one of the foundational themes in Jewish religious texts (Deuteronomy 28:1–68; Leviticus 26:3–46; Joshua 23:11–16). These covenants, which begin in the Tanakh (comprising the Torah, *Nevi'im*, and *Ketuvim*), continue and develop in post-biblical sources such as the Talmud, the Mishnah, and various halakhic and exegetical writings (Talmud Bavli, Ketubot 110b; Mishnah, Yoma 8:9; Maimonides, *Hilchot Teshuvah*). Defined as divine obligations, these covenants are grounded in the observance of commandments and obedience to the laws of God. In Jewish texts, these covenants are closely linked to the enjoyment of the Promised Land and are considered central pillars of both religious and ethnic identity among the Jewish people (Midrash Tanchuma, Parashat Masei; Halevi, 1964; Chavel, 1971).

However, the historical trajectory of Judaism reveals recurrent episodes of disobedience to divine commandments, which resulted in consequences such as exile, dispersion, and various forms of suffering for the Israelites (Kings 2, 17:5–23; Jeremiah 25:4–12; Josephus, 1905, Book 10). In response to these crises, Jewish theologians and scholars have sought to articulate explanatory frameworks by drawing on concepts such as *teshuvah* (repentance), divine mercy, and the enduring nature of the covenantal relationship (Maimonides, *Mishneh Torah*, *Hilchot Teshuvah*, Chapters 7–9; Talmud, Yoma 86b; Matt, 2005).

These theological justifications have not only served to preserve the unique relationship between the Israelites and God but have also played a significant role in reconstructing and reinforcing Jewish ethnic and religious identity (Novak, 2000; Henoch, 1998; Dan, 2007).

The central question of the present study is how Jewish scholars have managed to explain the repeated violations of sacred covenants while maintaining the legitimacy and continuity of the special relationship between the Jewish people, God, and the Promised Land. Furthermore, the study examines how these justifications are reflected in sacred texts and exegetical traditions, and what function they serve in addressing the historical and spiritual challenges faced by the Jewish people.

Research methodology

This study has been conducted using a descriptive-analytical approach combined with qualitative content analysis. The data have been collected from primary Jewish religious sources, including sacred texts such as the Tanakh, the Talmud, the Mishnah, the Midrash, as well as mystical literature such as the Kabbalah. In addition, post-biblical and exegetical works by prominent Jewish thinkers—such as Moses Maimonides (Rambam), Flavius Josephus, Judah Halevi, and Nachmanides (Ramban)—have been employed as supplementary sources. Through the extraction and systematic analysis of these texts, this study seeks to identify and interpret the justificatory frameworks that have been formulated by Jewish scholars to legitimize the repeated covenantal violations by the Israelites, and to examine how the continuity and theological legitimacy of their special relationship with God and the Promised Land has been maintained.

Discussion

The divine covenants with the people of Israel have consistently been portrayed in Jewish sacred texts as conditional agreements, in which adherence to divine commandments is presented as a prerequisite for receiving spiritual blessings and dwelling in the Promised Land (Tanakh, Deuteronomy 28:1–69; Leviticus 26:3–46; Joshua 23:11–16). Nevertheless, the religious history of the Jewish people reflects repeated violations of these covenants and the consequent experience of exile and deprivation (Kings 2, 17:5–23; Jeremiah 25:1–12; Josephus, 1905, Books 9–10). This study focuses on the Tanakh, Talmud, Mishnah, Midrash, Kabbalah, and the writings of thinkers such as Maimonides (Rambam), Nachmanides (Ramban), Judah Halevi, and Flavius Josephus, to investigate the exegetical and theological mechanisms developed to justify these violations while simultaneously preserving the legitimacy of the unique relationship between the Jewish people and God.

In the Tanakh—particularly in the Book of Deuteronomy—the conditional nature of divine promises and the direct correlation between religious loyalty and inhabiting the Holy Land are explicitly emphasized (Deuteronomy 28:1–68;

30:1–10). Rabbinic sources such as the Talmud and Mishnah introduce concepts like teshuvah (repentance) as instruments for restoring the covenantal relationship (Talmud Bavli, Yoma 86b; Mishnah, Yoma 8:9; Maimonides, *Hilchot Teshuvah*, Chapter 7).

Midrashic literature, using allegorical narratives, depicts divine punishment not as rejection, but as a form of paternal discipline and love (Midrash Rabbah, Genesis 39; Midrash Tanchuma, Parashat Masei). Jewish mysticism—particularly Kabbalah—elevates the concept of covenantal breach to a cosmological level, interpreting repentance as a metaphysical process for repairing ruptures between the human and the divine realms (Zohar, cited in Matt, 2005, 2009; Dan, 2007).

In parallel, philosophers such as Maimonides and Judah Halevi have addressed the relationship between human free will, repentance, and divine providence from a rational-theological perspective (Maimonides, 2000; Halevi, 1964). Furthermore, exegetes like Nachmanides underscore the potential continuity of the divine covenant even during times of exile (Chavel, 1971; Henoeh, 1998). This body of interpretations and theological reasoning illustrates how the Jewish tradition has constructed a multi-layered and systematic framework to maintain the sacred relationship with God in the face of covenantal crises.

Conclusion

According to Jewish religious texts, God's covenants with the people of Israel are conditional agreements that emphasize obedience to divine commandments as the prerequisite for receiving divine blessings and inhabiting the Promised Land. Throughout history, the Israelites have repeatedly violated these covenants. As documented in sacred Jewish scriptures, such violations have led to severe consequences—including exile, punishment, and the deprivation of divine favor.

Nevertheless, an analysis of Jewish interpretive concepts reveals that Jews have employed various theological and religious strategies to justify these outcomes. Concepts such as repentance (teshuvah), the notion of an eternal covenant, and punishment as a means of correction have enabled them to interpret repeated violations not as ultimate failure, but rather as part of a redemptive process of returning to God and maintaining the covenantal relationship.

These strategies have ultimately allowed the Jewish people, despite recurring transgressions, to preserve their belief in the legitimacy of the Promised Land and their special relationship with God. This interpretive trajectory—clearly reflected in Jewish texts and commentaries—has become a foundational element of the Jewish theological system.

As such, this belief system functions as a mechanism for rationalizing repeated breaches of covenant. Not only does it sustain core covenantal beliefs, but it also inhibits critical reflection on communal behavior and religious obligations. Consequently, it perpetuates a cycle of covenantal violations followed by theological justifications, thereby impeding reform and reinforcing existing religious and communal patterns.

واکاوی توجیهات یهودیان در ارتباط با نقض پیمان‌های قدسی با تمرکز بر متون مقدس

یهودی

الهه هادیان رسنانی^۱

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه علوم قرآن، دانشگاه علوم قرآن و حدیث تهران، تهران، ایران. رایانامه: hadian.e@qhu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۲/۱۵ تاریخ ویرایش: ۱۴۰۴/۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۶/۱۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۷/۵ واژه‌های کلیدی: بنی اسرائیل، پیمان‌های قدسی، نقض پیمان، توجیهات یهودیان، متون مقدس یهودی.	این پژوهش به واکاوی نحوه تعامل بنی‌اسرائیل با پیمان‌های الهی و توجیهات ارائه‌شده برای نقض این پیمان‌های قدسی، با تمرکز بر متون برجسته مقدس یهودی می‌پردازد. پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل، به‌عنوان تعهداتی مشروط، محور اصلی متون دینی یهودیت را تشکیل می‌دهند و رابطه ویژه با خداوند و سرزمین مقدس را به رعایت این پیمان‌ها وابسته می‌دانند. یافته‌ها نشان می‌دهد که بنی‌اسرائیل، به‌رغم تعهدات صریح، بارها این پیمان‌ها را نقض کرده و در پاسخ به پیامدهای ناشی از آن، از مفاهیمی چون توبه (تشووا)، پیمان ابدی، و مجازات‌های الهی به‌عنوان وسیله‌ای برای اصلاح و بازگشت به مسیر درست استفاده کرده‌اند. این توجیهات، که در متون مقدس و تفاسیر یهودی بازتاب یافته‌اند، به قوم یهود امکان داده تا ضمن حفظ ادعای مشروعیت سرزمین مقدس و رابطه ویژه با خداوند، چالش‌های تاریخی و معنوی خود را مدیریت کنند. این پژوهش، با تحلیل این سازوکارها، درکی عمیق‌تر از استراتژی‌های دینی و تفسیری یهودیت در مواجهه با این چالش‌ها ارائه می‌دهد.

استناد: هادیان رسنانی، الهه (۱۴۰۴). واکاوی توجیهات یهودیان در ارتباط با نقض پیمان‌های قدسی با تمرکز بر متون مقدس یهودی. *مطالعات ادیان و*

عرفان تطبیقی، ۹ (۲)، ۳۱۸-۲۹۱. DOI: <http://doi.org/10.22111/jrm.2025.49591.1222>

© نویسندگان. هادیان رسنانی، الهه

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

پیمان‌های خداوند با قوم بنی‌اسرائیل از موضوعات بنیادین متون دینی یهودیت به شمار می‌آیند. این پیمان‌ها که از تنخ (شامل تورات، نبییم، و کتوویم) آغاز شده و در منابع پساتوراتی مانند تلمود، میشنا، و متون فقهی و تفسیری ادامه یافته‌اند، به‌عنوان تعهداتی الهی تعریف شده‌اند که بر رعایت احکام و پیروی از دستورات خداوند استوارند. در متون یهودی، پیمان‌ها رابطه مستقیمی با بهره‌مندی از سرزمین مقدس داشته و به‌عنوان یکی از ارکان اصلی هویت دینی و قومی یهودیان مطرح بوده‌اند؛ اما تاریخ یهودیت نشان‌دهنده دوره‌های مکرر نافرمانی از احکام خداوند است که پیامدهایی چون تبعید، پراکندگی، و مصائب گوناگون را برای بنی‌اسرائیل به همراه داشته است. در مواجهه با چنین چالش‌هایی، متفکران و عالمان یهودی تلاش کرده‌اند تا با بهره‌گیری از مفاهیمی چون توبه (تشووا)، بخشش الهی، و استمرار رابطه‌ی پیمانی، نقض این تعهدات را تبیین و توجیه کنند. توجیهات ارائه شده نه تنها نقش مهمی در حفظ رابطه ویژه بنی‌اسرائیل با خداوند ایفا کرده‌اند، بلکه نزد آنان، در بازتولید و تقویت هویت قومی و دینی یهودیان نیز تأثیرگذار بوده‌اند.

مسئله اصلی پژوهش حاضر آن است که چگونه توجیهات ارائه‌شده توسط عالمان یهودی توانسته‌اند نقض مکرر پیمان‌های قدسی را توضیح دهند و در عین حال تداوم پیمان‌ها و مشروعیت رابطه‌ی خاص یهودیان با خداوند و سرزمین مقدس را حفظ کنند. این پژوهش همچنین بررسی می‌کند که توجیهات یاد شده در متون مقدس و تفاسیر یهودی چگونه انعکاس یافته و چه نقشی در پاسخ به چالش‌های تاریخی و معنوی قوم یهود ایفا کرده‌اند.

پیشینه تحقیق

متون مقدس یهودیان مانند تنخ، تلمود، میشنا، و میدراش بر اهمیت رعایت احکام الهی و ارتباط آن با بهره‌مندی از برکات، به‌ویژه سرزمین مقدس، تأکید دارند. در کتاب‌های تثنیه و لاویان، برکات و لعنت‌ها به‌عنوان پیامدهای رفتار بنی‌اسرائیل با احکام الهی مورد توجه قرار گرفته است. تلمود نیز به بررسی پیامدهای اطاعت یا سرپیچی از این دستورات پرداخته است.

با وجود اهمیت این مباحث، پژوهش‌های پیشین اغلب به شرح عهد و پیمان‌ها و دستورات دینی در متون یهودی پرداخته‌اند. در برخی از این متون نیز توجیهات عالمان یهود در ارتباط با نقض این عهد و پیمان‌ها مطرح شده است.

برای نمونه آثاری مانند Covenant & Conversation نوشته ربی جاناتان سکس، مفهوم عهد را در شکل‌گیری هویت دینی و اخلاقی یهودیان بررسی کرده‌است، اما بیشتر به تحلیل اخلاقی و معنوی این پیمان‌ها پرداخته‌است تا بررسی دلایل و توجیهات نقض آن‌ها (Sacks, 2001, pp. 5, 81, 87, 97, 123, 129, 341).

همچنین، کتاب The Prophets نوشته آبراهام یوشوا هشل بر ماهیت مقدس و اخلاقی پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل تأکید دارد و نقش پیامبران را در تبیین عواقب خیانت به این عهدها برجسته می‌کند، اما تمرکز آن بیشتر بر پیام‌های اخلاقی و بازگشت به خداوند است.

(Heschel, 2001, pp. 47-75, 76-123, 130-177, 249-284, 285-298, 358-382, 468-497, 498-523)

برخی پژوهش‌ها در فارسی مانند آثار خلیل حکیمی‌فر به مفهوم میثاق در یهود و دیگر ادیان پرداخته‌اند (حکیمی‌فر، ۱۳۹۷، صص ۵۹-۷۴)؛ ولی این مطالعات نیز عمدتاً جنبه‌های تاریخی و تطبیقی را بررسی کرده‌اند و کمتر به تحلیل توجیهات نقض این میثاق‌ها پرداخته‌اند.

بر همین اساس، با وجود خلأ پژوهشی در تحلیل نظام‌مند توجیهات و رابطه آن با نافرمانی در متون دینی یهود، این پژوهش با تمرکز بر متون برجسته یهودی، به بررسی توجیهات یهودیان در مواجهه با نقض پیمان‌های قدسی می‌پردازد. هدف این تحقیق، نشان‌دادن چگونگی استفاده از این توجیهات برای حفظ رابطه با خداوند و مشروعیت سرزمین مقدس در سنت‌های دینی و تفاسیر یهودی است.

۱. تنخ و نمونه‌هایی از پیمان‌های مشروط

در کتاب تنخ (Tanakh)، رابطه‌ای ویژه میان خداوند و قوم یهود به‌صورت پیمان‌های الهی مشروط برقرار شده است که از زمان ابراهیم و موسی آغاز و به ملت یهود تعمیم داده شده است. این پیمان‌ها به عنوان تعهدات مشروط خداوند، رعایت احکام الهی را شرط بهره‌مندی از برکات، از جمله سکونت در سرزمین مقدس، می‌دانند. تنخ همواره مرجع اصلی تفسیر این پیمان‌ها بوده و مفسران یهودی در طول تاریخ به بررسی شرایط و پیامدهای عدم رعایت آن‌ها پرداخته‌اند.

در فصل ۲۸ سفر تثئیه، خداوند از طریق موسی (ع) به بنی‌اسرائیل اعلام می‌کند که در صورت پیروی از تمامی فرمان‌ها و احکام الهی، آن‌ها برتر از سایر ملت‌ها قرار خواهند گرفت و برکات فراوانی در زندگی آن‌ها جاری خواهد شد. این برکات شامل سلامتی، باروری، موفقیت در کشاورزی، پیروزی بر دشمنان، و امنیت در سرزمین مقدس است. برای نمونه، در آیه ۱ از فصل ۲۸ آمده است:

«اگر به صدای یهوه، خدای خود، گوش فرا دهی تا به دقت تمامی فرمان‌های او را که امروز به تو می‌دهم، انجام دهی، یهوه، خدای تو، تو را برتر از تمامی ملت‌های زمین قرار خواهد داد».

در ادامه، در آیات ۲ تا ۱۴، مجموعه‌ای از برکات ذکر می‌شود که شامل موفقیت در همه جنبه‌های زندگی، از جمله کشاورزی، نسل، و حتی پیروزی در جنگ‌ها است. برای نمونه، در آیه ۷ آمده است: «یهوه (خداوند) دشمنانی را که به تو حمله می‌کنند، در برابر تو شکست خواهد داد؛ آن‌ها از یک راه به سوی تو می‌آیند، اما از هفت راه از مقابل تو خواهند گریخت».

اما در مقابل، اگر بنی‌اسرائیل از دستورات الهی سرپیچی کنند، با مجموعه‌ای از لعنت‌ها و مجازات‌های شدید مواجه خواهند شد. این مجازات‌ها شامل بلاها، شکست در جنگ‌ها، نابودی محصولات، بیماری‌های سخت، و حتی تبعید از سرزمین مقدس است. در آیات ۱۵ تا ۱۸ از فصل ۲۸ آمده است:

«اما اگر به صدای یهوه، خدای خود، گوش ندهی تا به دقت تمامی فرمان‌ها و قوانین او را که امروز به تو می‌دهم، انجام دهی، تمامی این لعنت‌ها بر تو نازل خواهند شد و تو را دربر خواهند گرفت».

«ملعون خواهی بود در شهر و ملعون خواهی بود در صحرا. ملعون خواهد بود سب و ظرف خمیرت. ملعون خواهد بود ثمره‌ی رحم تو و محصول زمینت، گوساله‌های گله‌ات و بره‌های گوسفندانت».

در ادامه، آیات ۱۶ تا ۶۸ به تفصیل لعنت‌هایی را بیان می‌کنند که بر بنی‌اسرائیل نازل خواهد شد اگر از دستورات الهی پیروی نکنند. این لعنت‌ها شامل انواع بیماری‌ها، قحطی، شکست در جنگ‌ها، و تبعید از سرزمین مقدس هستند. برای نمونه، در آیه ۲۵ به مجازات الهی اشاره دارد که در صورت نافرمانی از دستورات خداوند، بنی‌اسرائیل در برابر دشمنان خود شکست خواهند خورد و به عبرتی برای دیگر ملت‌ها تبدیل خواهند شد:

«یهوه (خداوند) تو را در برابر دشمنانت مغلوب خواهد ساخت؛ از یک راه به سوی آنها خواهی رفت، اما از هفت راه از برابرشان خواهی گریخت؛ و تو برای تمامی پادشاهی‌های زمین به عبرت و ترس تبدیل خواهی شد».

در آیه ۶۳ چنین آمده است:

«و همان‌طور که یهوه (خداوند) زمانی از نیکوکاری به شما و افزایش تعدادتان خوشحال بود، اکنون یهوه از نابودی و هلاکت شما خوشحال خواهد شد؛ و شما از زمینی که در آن وارد شده‌اید تا آن را به تصرف درآورید، ریشه‌کن خواهید شد».

در آیه ۶۴ آمده است:

«یهوه (خداوند) تو را در میان تمامی قوم‌ها از یک سوی زمین تا سوی دیگر پراکنده خواهد کرد، و در آنجا خدایان دیگری را که نه تو و نه پدرانت آنها را شناخته‌اید، پرستش خواهی کرد، [خدایانی] از چوب و سنگ».

این بخش از تثنیه نشان می‌دهد که پیروی از دستورات الهی نه تنها برای برخورداری از برکات و امنیت در سرزمین مقدس ضروری است، بلکه عدم رعایت این احکام ممکن است به مجازات‌های سنگینی منجر شود که سرنوشت بنی‌اسرائیل را به کلی تغییر دهد. این موضوع به روشنی اهمیت پیمان‌های مشروط خداوند با بنی‌اسرائیل را در متون مقدس یهودی برجسته می‌سازد و نشان می‌دهد که بهره‌مندی از برکات الهی و سکونت در سرزمین مقدس، به رعایت دقیق دستورات خداوند وابسته است (Tanakh, Deuteronomy 28:1-69, Sefaria).

گفتنی است فصل ۳۰ سفر تثنیه با ارائه چشم‌اندازی امیدوارکننده، بر موضوع توبه و بازگشت به سوی خداوند تمرکز دارد.

در این بخش از سفر تثنیه، به صراحت به شرایط بازگشت بنی‌اسرائیل به سرزمین مقدس پس از دوران تبعید اشاره دارد. این آیات بر این نکته تأکید می‌کنند که اگر بنی‌اسرائیل پس از تجربه تلخ تبعید به خداوند روی آورند و به دستورات او عمل کنند، خداوند رحمت خود را نشان داده و آنها را از میان ملت‌هایی که در آن پراکنده شده‌اند، جمع‌آوری کرده و به سرزمین خودشان بازخواهد گرداند (Tanakh, Deuteronomy, Devarim 30:1-10).

علاوه بر موارد یاد شده، ارتباط میان رعایت احکام الهی و سرنوشت بنی‌اسرائیل، در بخش‌های دیگری از عهد عتیق نیز تأکید شده است. در فصل ۲۶ کتاب لاویان به برکات و لعنت‌های ناشی از رفتار بنی‌اسرائیل و وعده بازگشت در صورت توبه اشاره شده است (Tanakh, Leviticus 26:3, Sefaria). در کتاب یسوع (یوشع)، اطاعت از دستورات الهی شرط ماندگاری در سرزمین مقدس دانسته شده است (Tanakh, Prophets, Joshua 23:11-16, Sefaria) کتاب ارمیا

(یرمیا)، اصلاح اعمال و پیروی از شریعت را راه شرط نجات از تبعید معرفی نموده و تأکید کرده که مراسم دینی بدون رعایت اصول اخلاقی کافی نیست-1:7 (Tanakh, Prophets, Jeremiah 7:1, Sefaria) در آغاز کتاب اشعیا نیز فرمان‌برداری موجب برکات و نافرمانی سبب نابودی و مجازات معرفی شده است. (Tanakh, Prophets, Isaiah 1:19-20, Sefaria).

۲. تبعیدهای بنی‌اسرائیل به دلیل نقض احکام در متون مقدس یهودی

در تاریخ یهودیت، دو دوره تبعید مهم به عنوان نتیجه نقض پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل برجسته می‌شوند: «تبعید آشوری» و «تبعید بابلی». این دو تبعید نه تنها وقایع کلیدی در تاریخ قوم یهود هستند، بلکه در متون دینی و تاریخی به عنوان پیامدهای مستقیم نافرمانی و نقض احکام الهی توسط بنی‌اسرائیل توصیف شده‌اند.

۲-۱. تبعید آشوری (۷۲۲ ق.م)

این رویداد، که در متون یهودی بازتاب یافته است، به عنوان نتیجه مستقیم نافرمانی بنی‌اسرائیل از پیمان‌های الهی تفسیر شده است. برای نمونه، در کتاب پادشاهان دوم (Kings 2, 17:5-23) به وضوح بیان شده که سقوط پادشاهی اسرائیل و تبعید ده قبیله به مناطق تحت امپراتوری آشور، نتیجه گناهان، بت‌پرستی و نافرمانی‌های مکرر بنی‌اسرائیل از دستورات خداوند بوده است. در کتاب پادشاهان دوم آمده است:

«و این واقع شد زیرا بنی‌اسرائیل به یهوه، خدای خود که ایشان را از سرزمین مصر و از دست فرعون پادشاه مصر بیرون آورده بود، گناه کردند و از خدایان دیگر پیروی نمودند و طبق رسوم امت‌هایی که یهوه از حضور بنی‌اسرائیل رانده بود، عمل کردند» (Kings 2, 17:7-8).

علاوه بر این، در کتاب اشعیا (Isaiah 10:5-19)، آشور به عنوان «عصای خشم خداوند» معرفی شده است؛ ابزاری که برای مجازات اسرائیل به دلیل نافرمانی‌هایشان استفاده شد.

گفتنی است کتاب «The Cambridge Ancient History» و نیز آثار یوسفوس فلاویوس

به بررسی حملات آشور به پادشاهی اسرائیل و تبعید ساکنان آن پرداخته‌اند.

(Boardman, Edwards, Sollberger, & Hammond, 1992; Josephus, 1905, Book 9, Chapter 14)

۲-۲. تبعید بابلی (۵۸۶ ق.م)

در سال ۵۸۶ قبل از میلاد، پادشاهی یهودا، واقع در جنوب سرزمین کنعان، به دست امپراتوری بابل سقوط کرد. این پادشاهی، که از نسل قبیله یهودا و بنیامین تشکیل شده بود، به دلیل نافرمانی‌های مکرر و نقض پیمان‌های الهی، دچار شکست شد. در پی این رویداد، معبد اول (معبد سلیمان) نابود شد و بسیاری از یهودیان به مناطق مختلف امپراتوری بابل، در عراق کنونی، تبعید شدند. این تبعید به مدت ۷۰ سال ادامه داشت و یکی از مهم‌ترین نقاط عطف در تاریخ قوم یهود محسوب می‌شود.

این واقعه در متون یهودی به‌عنوان نتیجه مستقیم سرپیچی از دستورات خداوند و بی‌توجهی به پیامبران الهی بازتاب یافته است. برای نمونه، در کتاب ارمیا (Jeremiah 25:1-12) به‌روشنی پیش‌بینی شده است که تبعید به بابل به دلیل نافرمانی از دستورات خداوند و عدم گوش دادن به پیامبران الهی رخ خواهد داد. در کتاب ارمیا آمده است:

«و یهوه همه خدمت‌گذاران خود، پیامبران، را نزد شما فرستاد، اما شما گوش ندادید و پیام او را نشنیدید. آنها گفتند، هر یک از راه‌های بد خود و از اعمال شیرانه خود بازگردید و در زمین که یهوه به شما و پدران‌تان داده است، ساکن شوید» (Jeremiah 25:4-5).

یوسفوس فلاویوس، مورخ یهودی قرن اول میلادی، در کتاب خود به شرح سقوط یهودا و تبعید به بابل پرداخته است.

همچنین مجموعه‌ای از کتیبه‌های بابلی نیز وقایع مربوط به حکومت نبوکدنصر دوم و حملات او به یهودا را ثبت کرده‌اند

(Boardman, Edwards, Sollberger, & Hammond, 1992; Josephus, 1905, Book 10, Chapters 6-8)

۳. تلمود

در تلمود نیز موضوع مشروط بودن بهره‌مندی از مواهب الهی و سرزمین مقدس به پیروی از احکام الهی به‌طور گسترده مورد بررسی قرار گرفته است. این متون اهمیت ویژه‌ای به رعایت دستورات الهی و ارتباط آن با حفظ سرزمین مقدس می‌دهند. در زیر به برخی از بخش‌های مهم تلمود که به این موضوع پرداخته‌اند، اشاره می‌کنیم.

۱-۳. تلمود بابلی، رساله کتوبوت

در این بخش از تلمود، به اهمیت زندگی در سرزمین اسرائیل (Eretz Yisrael) تأکید می‌شود. تلمود بیان می‌کند که زندگی در این سرزمین برای کسانی که به دستورات الهی عمل می‌کنند، دارای ارزش ویژه‌ای است. این بخش به‌وضوح نشان می‌دهد که سرزمین اسرائیل نه تنها به عنوان یک مکان جغرافیایی، بلکه به عنوان یک نقطه‌ی معنوی و مقدس برای یهودیان تلقی می‌شود. کسانی که در این سرزمین زندگی می‌کنند و به احکام الهی پایبند هستند، از برکات خاصی بهره‌مند می‌شوند (Talmud Bavli, Seder Nashim, Ketubot 110b, Sefaria).

۲-۳. تلمود بابلی، رساله سنهدرین

این بخش از تلمود به بررسی مجازات‌های الهی برای بنی‌اسرائیل در صورت نافرمانی از دستورات خداوند می‌پردازد. تلمود توضیح می‌دهد که یکی از این مجازات‌ها می‌تواند تبعید از سرزمین مقدس باشد. این بخش نشان‌دهنده این است که حفظ سرزمین اسرائیل و بهره‌مندی از آن، مشروط به پیروی از احکام الهی است، و نافرمانی از دستورات الهی ممکن است منجر به از دست دادن این سرزمین شود.

(Talmud Bavli, Seder Nezikin, Tractate Sanhedrin 97b, Sefaria)

۴. میشنا

در میشنا، مباحث مرتبط با اطاعت از قوانین الهی و پیامدهای نافرمانی از این قوانین بیشتر در چارچوب هلاخا (قوانین و احکام دینی یهودی) مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این اثر، قوانین و دستورات دینی به‌گونه‌ای نظام‌مند تنظیم شده‌اند و به جنبه‌های مختلف زندگی یهودی، از مناسک و عبادات گرفته تا مسائل اخلاقی و رفتاری پرداخته می‌شود. برخلاف متون نبوتی تنخ که بر پیامدهای اخلاقی گسترده و تاریخی نافرمانی از دستورات الهی تأکید دارند، میشنا بیشتر به مسائل قانونی و جزئیات اجرایی آن‌ها می‌پردازد.

اگرچه میشنا به‌صورت مستقیم به موضوعات نبوتی و هشدارهای اخلاقی که در تنخ مطرح می‌شود نمی‌پردازد، اما اصول کلی اطاعت از دستورات الهی و نتایج نافرمانی به نوعی در قالب قوانین خاص و دستورالعمل‌های عملی برای زندگی روزمره در این اثر منعکس شده‌اند. به‌ویژه در بخش‌هایی که به مسائل حقوقی و کیفری می‌پردازند، مانند «تراکت سنهدرین (Sanhedrin)» و «تراکت ماکوت

(Makot)»، می‌توان شاهد اشاراتی به مجازات‌های دینی برای کسانی بود که از قوانین الهی سرپیچی می‌کنند.

۴-۱. میشنا، تراکت سنهدرین

این بخش به ارزش والای زندگی انسان اشاره دارد و به مجازات‌هایی که برای ارتکاب جنایت‌هایی چون قتل در نظر گرفته شده‌اند، پرداخته می‌شود. این بحث‌ها به پیامدهای نافرمانی از قوانین الهی در زمینه‌های حقوقی و اخلاقی مربوط می‌شود.

- نمونه: «شاید نمی‌دانید که در نهایت ما شما را با تحقیق و پرسشگری بررسی خواهیم کرد و اگر دروغ بگویید، دروغ شما فاش خواهد شد. دادگاه به آنها می‌گوید: باید بدانید که پرونده‌های جنایی مانند پرونده‌های مالی نیستند. در موارد مالی، فردی که شهادت دروغ می‌دهد و باعث می‌شود پول به طرفی نادرست داده شود، می‌تواند پول را به مالک درست بازگرداند و گناه او بخشیده می‌شود. اما در موارد جنایی، اگر کسی دروغ بگوید، خون متهم و خون نسل‌های او که به دلیل دروغ او ایجاد نشده‌اند، به گردن شاهد خواهد بود تا ابدیت» (Mishnah, Seder Nezikin, Sanhedrin 4:5).

۴-۲. میشنا، تراکت ماکوت

در این بخش، احکام مربوط به مجازات‌های بدنی، مانند شلاق، که برای کسانی که از قوانین الهی سرپیچی می‌کنند، پرداخته شده است. این مجازات‌ها به‌عنوان راهی برای اصلاح و بازگشت به مسیر درست در نظر گرفته می‌شوند.

- نمونه: «برای کسانی که شلاق می‌خورند و با وجود این، دوباره به نقض قانون بازمی‌گردند، مجازات‌ها شدیدتر خواهد بود» (Mishnah, Makot 3:15).

۴-۳. میشنا، تراکت آووت

این بخش، که به «گفتارهای پدران» مشهور است، به آموزه‌های اخلاقی و فلسفی می‌پردازد. در اینجا به اهمیت مراقبت از اعمال و رفتارهای فردی تأکید شده و به پیامدهای اخلاقی نافرمانی اشاره می‌شود.

- نمونه: «بنگر به سه چیز تا به گناه نیفتی: بدان که بالای سرت کسی است که می‌بیند، گوش می‌دهد و تمامی اعمال را ثبت می‌کند» (Mishnah, Avot 3:1).

۴-۴. میشنا، تراکت شبات

این بخش به قوانین مربوط به رعایت شبات (روز شنبه) می‌پردازد. قوانین شبات با جزئیات دقیق مطرح شده‌اند و نافرمانی از آن‌ها به‌عنوان تخطی از یک فرمان الهی تلقی می‌شود.

- نمونه: «چهل و نه کار اصلی وجود دارند که انجام آن‌ها در شبات ممنوع است» (Mishnah, Shabbat 7:2).

۴-۵. میشنا، تراکت یومه

این بخش به روزه یوم کیپور و لزوم توبه در این روز مقدس می‌پردازد. عدم توبه و نافرمانی از قوانین این روز به پیامدهای معنوی و دینی منجر می‌شود.

- نمونه: «هرکس در یوم کیپور توبه نکند، حتی اگر تمام قوانین دیگر را رعایت کند، بخشیده نخواهد شد» (Mishnah, Yoma 8:9).

این نمونه‌ها نشان می‌دهند که چگونه میشنا با مسائل اطاعت و نافرمانی از دستورات الهی برخورد می‌کند و پیامدهای این اعمال را در زمینه‌های مختلف حقوقی، اخلاقی، و دینی بررسی می‌کند.

۵. میدراش

میدراش، مجموعه‌ای از تفاسیر آگادایی است که به تفسیر و شرح متون کتاب مقدس یهودی می‌پردازد. این تفاسیر به شکل روایی و تمثیلی هستند و اغلب به تحلیل و بررسی رویدادها و مفاهیم تورات از دیدگاه دینی و اخلاقی می‌پردازند. میدراش‌ها نقش مهمی در تفکر و الهیات یهودی ایفا می‌کنند و به تبیین رابطه میان اعمال بنی‌اسرائیل و وضعیت سرزمین مقدس می‌پردازند.

۵-۱. میدراش رباه (برایشیت رباه)

در «میدراش رباه»، یکی از مهم‌ترین تفاسیر آگادایی، به‌ویژه در بخش مربوط به پیدایش (برایشیت)، به وعده‌های خداوند به ابراهیم اشاره می‌شود. در این میدراش، تأکید می‌شود که وعده‌های خداوند به ابراهیم برای به دست آوردن سرزمین کنعان، مشروط به رعایت دستورات الهی و پیروی از مسیر درست است. این میدراش بیان می‌کند که این وعده‌ها تنها در صورت پیروی از راه خداوند به تحقق می‌پیوندند، و اعمال نیکو و پایبندی به احکام الهی، شرط اساسی برای دستیابی به برکات وعده داده‌شده هستند (Midrash Rabbah, Genesis 39).

۲-۵. میدراش تنخومه (پاراشات مسای)

در «میدراش تنخومه»، که یکی از تفاسیر دیگر آگادایی بر تورات است، به رابطه میان اعمال بنی اسرائیل و بهره‌مندی از سرزمین مقدس تأکید می‌شود. این میدراش به صراحت بیان می‌کند که سرزمین مقدس تنها زمانی به بنی اسرائیل تعلق خواهد داشت که آنها به درستی از قوانین تورات پیروی کنند. علاوه بر این، میدراش بر اهمیت توبه و بازگشت به سوی خداوند به عنوان شرط بازگشت به سرزمین پس از تبعید تأکید می‌کند.

این میدراش بر اهمیت رعایت قوانین الهی تأکید دارد و می‌گوید که پیروی از دستورات خداوند شرط اساسی برای حفظ و بازگشت به سرزمین مقدس است. همچنین به نقش توبه در بازگرداندن برکات الهی و بازگشت به سرزمین پس از تبعید اشاره می‌کند (Midrash Tanchuma, Parashat Masei).

این تفاسیر نشان‌دهنده پیوند عمیق میان اعمال و رفتارهای دینی با وضعیت و بهره‌مندی از برکات و سرزمین مقدس در الهیات یهودی است. در میدراش‌ها، همان‌طور که در متون قبلی مشاهده شد، مشروط بودن بهره‌مندی از سرزمین مقدس به پیروی از احکام الهی به شکل تمثیلی و روایی مورد تأکید قرار گرفته است.

۶. کابالا

در کابالا، به عنوان یک جریان عرفانی در یهودیت، مفاهیم مربوط به پیمان‌های مشروط خداوند با بنی اسرائیل از منظرهای متفاوت و عمیق‌تری بررسی می‌شود. کابالا بیشتر به ابعاد معنوی، عرفانی و اسرارآمیز ارتباط بین خدا و انسان‌ها، به ویژه بنی اسرائیل، توجه دارد.

۱-۶. سفیروت و پیمان‌های الهی

در کابالا، جهان به صورت سلسله مراتبی از ده سفیروت (Sefirot) که تجلی‌های مختلف خداوند در جهان هستند، درک می‌شود. هر یک از این سفیروت‌ها جنبه‌ای از خداوند را نشان می‌دهد و به نوعی بر جهان تأثیر می‌گذارد. در این زمینه، پیمان‌های مشروط خداوند با بنی اسرائیل می‌توانند به عنوان ابزاری برای تنظیم و حفظ هماهنگی میان سفیروت‌ها و جهان مادی در نظر گرفته شوند. پیروی از احکام الهی و حفظ پیمان‌ها به معنای حفظ تعادل میان سفیروت‌ها و جهان است، که در نهایت موجب جریان صحیح برکات الهی می‌شود.

۲-۶. تیکون و پیمان‌ها

یکی از مفاهیم کلیدی در کابالا مفهوم تیکون (Tikkun) یا اصلاح و ترمیم جهان است. بر اساس آموزه‌های کابالایی، جهان به دلیل شکست‌هایی که در فرایند آفرینش رخ داده، نیازمند ترمیم و اصلاح است. پیروی از پیمان‌های الهی توسط بنی‌اسرائیل به عنوان ابزاری برای انجام این تیکون در نظر گرفته می‌شود. بنابراین، پیمان‌های مشروط خداوند با بنی‌اسرائیل به نوعی تعهد به انجام تیکون و بازگرداندن تعادل به جهان هستند.

۳-۶. مفهوم شخینا

در کابالا، شخینا به عنوان حضور الهی در جهان توصیف می‌شود. شخینا به نوعی نماد پیوند میان خدا و بنی‌اسرائیل است. پیروی از احکام الهی و وفاداری به پیمان‌ها موجب می‌شود که شخینا در میان بنی‌اسرائیل باقی بماند و حضور الهی در زندگی روزمره آنان مشهود باشد. اما نافرمانی و شکستن پیمان‌ها ممکن است منجر به دوری شخینا از آنان شود و به نوعی قطع ارتباط معنوی با خداوند تعبیر شود.

۴-۶. نمادشناسی و تمثیل‌های کابالایی

در متون کابالایی، بسیاری از مفاهیم مربوط به پیمان‌های الهی با بنی‌اسرائیل به صورت تمثیلی و نمادین بیان می‌شوند. برای نمونه، در کتاب «زوهار» که یکی از مهم‌ترین متون کابالایی است، پیمان‌های خداوند به عنوان پیوندی عمیق میان جنبه‌های مختلف خداوند و انسان تفسیر می‌شوند. این پیوندها به عنوان راه‌هایی برای اتصال به سطوح بالاتر معنوی و دریافت برکات الهی تلقی می‌شوند.

۵-۶. نقش بنی‌اسرائیل در طرح الهی

در کابالا، بنی‌اسرائیل به عنوان «امت برگزیده» نقش ویژه‌ای در طرح الهی دارند. پیروی از پیمان‌ها و احکام الهی به عنوان ابزاری برای تحقق این طرح الهی در نظر گرفته می‌شود. در این دیدگاه، پیمان‌های مشروط خداوند با بنی‌اسرائیل به عنوان راهی برای تحقق ماموریت ویژه آنان در جهان و کمک به اجرای نقشه الهی در سطح جهانی تعبیر می‌شود.

در نهایت، کابالا به پیمان‌های مشروط خداوند با بنی‌اسرائیل از دیدگاه معنوی و عرفانی نگاه می‌کند و این پیمان‌ها را به عنوان ابزاری برای حفظ تعادل جهانی، ترمیم نواقص آفرینش، و تقویت پیوند میان خدا و انسان تفسیر می‌کند.

زوهار به عنوان یکی از متون اصلی کابالا، به طور عمیقی به بررسی روابط میان خدا و انسان‌ها، به ویژه بنی‌اسرائیل، و نقش این روابط در طرح الهی می‌پردازد.

در زوهار، سفیروت که تجلیات الهی در جهان هستند، نقش مهمی در حفظ تعادل کیهانی دارند. پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل به نوعی می‌توانند به عنوان ابزاری برای حفظ این تعادل از طریق پیروی از احکام الهی تفسیر شوند.

همچنین زوهار به مفهوم شخینا، یا حضور الهی در میان مردم، توجه ویژه‌ای دارد. در متون زوهار، حفظ پیمان‌های الهی توسط بنی‌اسرائیل به حضور مداوم شخینا در میان آن‌ها کمک می‌کند. مفهوم تیکون (اصلاح و ترمیم) نیز که در زوهار مورد بحث قرار می‌گیرد، به نحوی مرتبط با حفظ و اجرای پیمان‌های الهی است (Matt, 2005, 2009; Dan, 2007).

۷. متون پساتوراتی و برخی مورخان و حکیمان

پس از دوره تدوین و تثبیت متون تورات، متون پساتوراتی به عنوان بخشی از تلاش‌های فکری و دینی حکیمان یهودی به منظور تبیین و توسعه مفاهیم توراتی و گسترش آن‌ها به سایر ابعاد زندگی فردی و جمعی ظهور کردند. این متون، که شامل آثار فلسفی، فقهی و عرفانی می‌شوند، نه تنها به شرح و تفسیر تورات و سایر کتب مقدس می‌پردازند، بلکه به ارائه دیدگاه‌های جدیدی در ارتباط با مسائل مختلف دینی و اجتماعی نیز مبادرت ورزیدند. در این زمینه، شخصیت‌هایی مانند موسی بن میمون (رامبام) نقش برجسته‌ای در توسعه و نهادینه‌سازی این تفکرات داشتند.

۷-۱. موسی بن میمون (رامبام)

موسی بن میمون، که در غرب به عنوان «رامبام» (Rambam) شناخته می‌شود، یکی از بزرگ‌ترین فیلسوفان، فقیهان، و پزشکان یهودی در قرون وسطی بود. او در قرن ۱۲ میلادی زندگی می‌کرد و به دلیل تأثیر عمیق خود بر اندیشه یهودی و توسعه نظام قانونی یهودیت، یکی از مهم‌ترین چهره‌های تاریخ یهودیت به شمار می‌آید. (Kraemer, 2010, pp. 15-19)

آثار برجسته رامبام عبارت‌اند از:

- می‌شنه تورا: رامبام این اثر را به عنوان یک مجموعه قانونی جامع و منظم از قوانین یهودی تدوین کرد. این اثر تمام مباحث فقهی و شرعی یهودیت را در یک ساختار منسجم ارائه می‌دهد و هدف آن تسهیل درک و اجرای شریعت یهودی برای جامعه یهودی است.

- دلالة الحائرین (The Guide for the Perplexed): این کتاب فلسفی مهم، به بررسی ارتباط میان دین و فلسفه می‌پردازد. رامبام در این اثر تلاش می‌کند تا مفاهیم دینی یهودیت را با اصول عقلانی و فلسفی هماهنگ سازد، به ویژه برای کسانی که در مواجهه با تضادهای ظاهری میان علم و دین دچار سردرگمی هستند (Maimonides, 2000).

رامبام در آثار خود، به ویژه در «می‌شنه تورا»، به طور خاص به موضوع مشروط بودن بهره‌مندی از برکات خداوند، به پیروی از احکام الهی اشاره کرده است. این موضوع به‌طور ویژه در «هلاخوت تشووا» (قوانین توبه) مورد تأکید قرار می‌گیرد.

رامبام در کتاب «می‌شنه تورا»، که یک کد جامع از قوانین یهودی است، به تبیین مبانی الهیاتی و اخلاقی توبه پرداخته است. در «سفر مادا»، که بخشی از این اثر است، رساله‌ای به نام «هلاخوت تشووا» وجود دارد که به بررسی نقش توبه در حفظ رفاه معنوی و مادی قوم یهود در ارتباط با سرزمین اسرائیل می‌پردازد.

رامبام بر این باور است که رابطه بین قوم یهود و سرزمین اسرائیل به طور ذاتی وابسته به پیروی آنان از احکام الهی است. سرزمین اسرائیل، به عنوان میراثی معنوی که به نسل‌های ابراهیم وعده داده شده، نه تنها یک قلمرو جغرافیایی بلکه یک میراث معنوی است که باید از طریق رفتار درست و پیروی از احکام الهی به دست آید و حفظ شود.

در «هلاخوت تشووا»، رامبام تأکید می‌کند که گناه و نافرمانی از دستورات الهی می‌تواند به پیامدهای وخیمی منجر شود، از جمله تبعید و از دست دادن سرزمین. این مفهوم ریشه در روایت‌های کتاب مقدس دارد که تبعید به عنوان نتیجه‌ای مستقیم از گناهان جمعی تصویر شده است.

توبه در این چارچوب نه تنها یک عمل فردی، بلکه یک وظیفه ملی است که تأثیرات گسترده‌ای بر زندگی معنوی و اجتماعی قوم یهود دارد. رامبام معتقد است که توبه حقیقی، که شامل اعتراف، پشیمانی و تعهد به تغییر است، می‌تواند عهد قوم یهود با خداوند را بازسازی کند و جایگاه آنان را در

سرزمین اسرائیل حفظ نماید. او بر این باور است که توبه قدرت آن را دارد که حتی احکام الهی را که امنیت و استمرار قوم یهود را تهدید می‌کنند، معکوس کند. بنابراین، برخورد رامبام با توبه در «میشنه تورا» نشان‌دهنده اهمیت تداوم پیروی از احکام الهی و عمل به توبه به عنوان راهی برای حفظ و بهره‌مندی از سرزمین اسرائیل است. از منظر «هلاخوت تشووا»، سرزمین اسرائیل به عنوان هدیه‌ای الهی است که باید از طریق پیروی از احکام الهی و توبه صادقانه به طور مداوم به دست آید و حفظ شود. این دیدگاه تأکید ویژه‌ای بر تعهدات اخلاقی قوم یهود و مسئولیت‌های آنان در برابر خداوند و سرزمین موعود دارد.

(Maimonides, Mishneh Torah, Hilchot Teshuvah, Chapter 9)

۲-۷. یوسفوس و بررسی پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل در آثار تاریخی او

فلاویوس یوسفوس (Flavius Josephus)، مورخ یهودی قرن اول میلادی، یکی از برجسته‌ترین نویسندگان تاریخی است که آثار او به طور عمده به تاریخ یهود و رویدادهای کلیدی مرتبط با قوم یهود اختصاص دارد. دو اثر مشهور او، تاریخ یهودیان (The Antiquities of the Jews) و جنگ یهود (The Jewish War)، به طور مفصل به بررسی تاریخچه قوم یهود از آغاز تا زمان او پرداخته و بسیاری از رویدادهای مهم و سرنوشت‌ساز این ملت را به تصویر کشیده است.

یوسفوس در آثار خود به موضوع پیمان‌های خداوند با بنی‌اسرائیل اشاره‌هایی دارد، اما رویکرد او بیشتر تاریخی است تا تفسیر مذهبی. او به جای بررسی دقیق و عمیق مفاهیم دینی و تفسیرهای اخلاقی، بر بازگویی وقایع تاریخی تمرکز می‌کند و نحوه تعامل قوم یهود با خداوند را در بستر حوادث تاریخی شرح می‌دهد. یوسفوس به رابطه‌ی ویژه بین خداوند و بنی‌اسرائیل اشاره می‌کند، اما این ارتباط را بیشتر در چارچوب اتفاقات تاریخی مانند خروج یهودیان از مصر، فتح کنعان، و دوران پادشاهان و انبیا بررسی می‌کند.

در آثار یوسفوس، ارتباط مستقیمی میان پیروی از احکام الهی و بهره‌مندی از سرزمین مقدس به شیوه‌ای که در متون دینی یهود مانند تورات، تلمود، یا میدراش دیده می‌شود، وجود ندارد. با این حال، او به صورت ضمنی به این موضوع اشاره می‌کند که نافرمانی از خداوند می‌تواند منجر به مجازات‌هایی نظیر تبعید و از دست دادن استقلال ملی شود. یوسفوس نشان می‌دهد که چگونه

رویدادهای تاریخی همچون سقوط معبد دوم و تبعید یهودیان، به عنوان پیامدهای نافرمانی‌های قومی، می‌توانند بازتاب دهنده نتایج تخطی از پیمان‌های الهی باشند.

یوسفوس، با رویکردی که در آن ترکیبی از روایت تاریخی و اشارات دینی دیده می‌شود، به نحوی تلاش می‌کند تا پیوندی میان تاریخ یهود و مداخلات الهی در سرنوشت قوم یهود را ترسیم کند. اگرچه او به تفسیرهای عمیق دینی نمی‌پردازد، اما آثار او می‌توانند به عنوان منبعی برای فهم چگونگی درک و روایت تاریخ یهود از منظر یک مورخ یهودی در دوره‌های باستانی مورد استفاده قرار گیرند. به طور کلی، آثار یوسفوس می‌توانند برای محققانی که به دنبال فهم چگونگی انعکاس پیمان‌های الهی در تاریخ یهود از دیدگاه یک مورخ تاریخی هستند، منبعی ارزشمند باشند. در عین حال، باید توجه داشت که این آثار بیشتر بر جنبه‌های تاریخی تأکید دارند و کمتر به تفسیرهای مذهبی و اخلاقی پرداخته‌اند. (Josephus, 1905, Book 1, Chapter 7)

۳-۷. کتاب «کوزاری» اثر یهودا هالوی

کوزاری (Kuzari) نوشته یهودا هالوی (Judah Halevi) یکی از آثار برجسته فلسفی و دینی در تاریخ یهودیت است. این کتاب در اصل به زبان عربی نوشته شده و سپس به زبان‌های مختلف، از جمله عبری، ترجمه شده است. کوزاری به صورت گفت‌وگویی خیالی میان پادشاه خزر و یک حکیم یهودی تدوین شده و هدف آن دفاع از اصول و آموزه‌های یهودیت در مقایسه با دیگر ادیان و فلسفه‌های زمان خود است.

یکی از موضوعات کلیدی در کوزاری، بررسی رابطه عهدی و ویژه‌ای است که خداوند با بنی‌اسرائیل برقرار کرده است. هالوی در این اثر تأکید می‌کند که این عهد به پیروی دقیق از احکام الهی وابسته است. بر اساس آموزه‌های او، بنی‌اسرائیل تنها در صورتی می‌توانند از برکات الهی، از جمله بهره‌مندی از سرزمین مقدس، برخوردار شوند که به دستورات و فرائض دینی تورات وفادار بمانند.

یهودا هالوی در این کتاب، سرزمین مقدس (ارض اسرائیل) را نه تنها به عنوان یک مکان جغرافیایی بلکه به عنوان یک جایگاه معنوی با اهمیت فراوان معرفی می‌کند. او معتقد است که سرزمین مقدس محل تحقق کامل دستورات الهی است و پیوندی ناگسستنی با هویت دینی و قومی بنی‌اسرائیل دارد. در این دیدگاه، سرزمین مقدس به عنوان پاداشی الهی برای اطاعت از قوانین خداوند

به بنی اسرائیل وعده داده شده است و هرگونه انحراف از این مسیر می‌تواند به از دست دادن این برکات منجر شود (Halevi, 1964).

۴-۷. تفاسیر رامبان بر تورات: اهمیت در تحلیل وعده‌های الهی به بنی اسرائیل

«رامبان»، که با نام موسی بن نحمان (Nachmanides) نیز شناخته می‌شود، یکی از برجسته‌ترین مفسران یهودی قرون وسطی است (Henoch, 1998).

رامبان تفاسیر عمیق و جامعی بر تورات ارائه داده است که در میان تفاسیر یهودی به دلیل دقت و تحلیل‌های عمیقش شناخته شده‌اند. او در آثار خود به ویژه به بررسی و تفسیر وعده‌های خداوند به بنی اسرائیل پرداخته است و این تفاسیر می‌توانند منبعی ارزشمند برای تحلیل این موضوع باشند. یکی از ویژگی‌های برجسته تفاسیر رامبان، تأکید او بر رابطه شرطی میان پیروی از احکام الهی و بهره‌مندی از برکات خداوند، به ویژه در زمینه سرزمین مقدس اسرائیل، است. رامبان معتقد است که وعده‌های الهی به بنی اسرائیل منوط به پیروی دقیق از دستورات تورات است. او هشدار می‌دهد که در صورت سرپیچی از این دستورات، بنی اسرائیل ممکن است برکات الهی، از جمله سرزمین مقدس را از دست بدهند. این دیدگاه رامبان تأثیرات گسترده‌ای بر فهم ارتباط میان دین و سرنوشت قومی یهود داشته است.

رامبان در تفاسیر خود به دقت تاریخ بنی اسرائیل را با رفتار دینی و اخلاقی آنان مرتبط می‌سازد. او در بخش‌هایی از تورات، از جمله کتاب پیدایش (برشیت) و کتاب خروج (شموت)، به تحلیل چگونگی ارتباط میان پیروی از احکام الهی و تحقق وعده‌های خداوند می‌پردازد. رامبان تأکید می‌کند که سرنوشت قوم یهود و موقعیت آن‌ها در سرزمین اسرائیل به طور مستقیم به پیروی آن‌ها از دستورات دینی وابسته است.

تفاسیر رامبان بر تورات، به ویژه در بخش‌هایی که به وعده‌های خداوند به بنی اسرائیل مربوط می‌شود، منبعی بسیار ارزشمند برای مطالعه و تحلیل موضوعات دینی و تاریخی یهودیت به شمار می‌آیند (Chavel, 1971).

۸. توجیهات الهیاتی و تاریخی یهود پس از نقض احکام و نافرمانی

بحث پیرامون رابطه میان پیمان‌های الهی، نقض آن‌ها توسط بنی اسرائیل، و ادعای مستمر یهودیان بر سرزمین مقدس، یکی از مباحث پیچیده و بحث‌برانگیز در تفکر یهودی است. این موضوع

در متون دینی یهودیت و تفاسیر آن‌ها به‌طور گسترده مورد بررسی قرار گرفته است و توجیهات متعددی برای آن ارائه شده است. در ادامه، چند دیدگاه کلیدی بر اساس متون یهودی و تفاسیر آن‌ها ارائه می‌شود.

۱-۸. توبه و بازگشت به خداوند

یکی از مفاهیم اساسی در یهودیت، توبه (תשובה - Teshuva) است. بر اساس این دیدگاه، هرچند که بنی‌اسرائیل ممکن است از پیمان‌های الهی تخطی کرده باشند و به این دلیل مورد مجازات قرار گرفته باشند، اما امکان توبه و بازگشت به خداوند همیشه وجود دارد. توبه به عنوان یک ابزار معنوی در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند موجب بازگشت قوم یهود به وضعیت مطلوب در پیشگاه خداوند شود و مجازات‌ها را به برکت تبدیل کند.

کتاب تثنیه (Deuteronomy 30:1-3) به صراحت بیان می‌کند که اگر بنی‌اسرائیل پس از گناه و پراکندگی به سوی خداوند بازگردند و از دستورات او پیروی کنند، خداوند آنان را از میان ملت‌هایی که در میانشان پراکنده شده‌اند، جمع خواهد کرد و به سرزمین موعود بازخواهد گرداند (Deuteronomy 30:1-3).

تفاسیر ربی‌ها مانند رامبام (Maimonides) در «میشنه تورا»، کتاب توبه نیز بر اهمیت توبه تأکید دارند و توبه را راهی برای بازگشت به فیض الهی و جلوگیری از مجازات نهایی می‌دانند. رامبام بیان می‌کند که توبه می‌تواند حتی سخت‌ترین گناهان را پاک کند و فرد را به حالت اولیه خود بازگرداند (Maimonides, Mishneh Torah, Hilchot Teshuvah, Chapter 7؛ Talmud, Yoma 86b).

۲-۸. پیمان ابدی خداوند با بنی‌اسرائیل

در متون یهودی، ایده‌ای وجود دارد که پیمان خداوند با بنی‌اسرائیل هرچند مشروط به پیروی از احکام الهی است، اما این پیمان به صورت ابدی با قوم یهود برقرار است و هیچ‌گاه به طور کامل منسوخ نمی‌شود. حتی در زمان‌های تبعید و دوری از سرزمین مقدس، این پیمان به صورت بالقوه وجود دارد و بازگشت به سرزمین و برخورداری از برکات الهی امکان‌پذیر است.

کتاب لاویان تأکید می‌کند که حتی در زمان تبعید و مجازات، خداوند پیمان خود با بنی‌اسرائیل را فراموش نخواهد کرد (Leviticus 26:44-45).

این نگاه به میثاق و پیمان ابدی، به نوعی عصیان‌ها را توجیه می‌کند زیرا بر این باور است که هیچ‌گاه ارتباط یهودیان با خداوند قطع نمی‌شود و از طریق فرآیندهایی مانند توبه و بازسازی، دوباره برکات الهی در دسترس قرار می‌گیرد.

دیوید نوواک، الهی‌دان برجسته یهودی و استاد دانشگاه تورنتو، به بررسی مفهوم میثاق (berit) پرداخته است. او میثاق را به‌عنوان نظامی از حقوق و وظایف متقابل میان خداوند و قوم یهود تحلیل می‌کند. این میثاق نه تنها چارچوبی الهی برای تعریف هویت یهودیان است؛ بلکه ابزارهایی برای بازسازی رابطه هنگام نقض آن نیز ارائه می‌دهد. (Novak, 2000, pp. 83-99)

۳-۸. مفهوم مجازات به عنوان نوعی اصلاح و تربیت

یهودیت مجازات‌های الهی را نه به عنوان انتقام، بلکه به عنوان یک وسیله برای اصلاح و تربیت در نظر می‌گیرد. کتاب «امثال سلیمان» (Proverbs 3:11-12) می‌گوید: «پسر، تنبیه یهوه را خوار مشمار و از توبیخ او بیزار نباش، زیرا یهوه کسی را که دوست دارد، توبیخ می‌کند، همان‌طور که پدر پسر محبوب خود را».

تلمود در رساله «براکوت» (Berakhot 5a) نیز به این موضوع پرداخته و توضیح می‌دهد که مجازات‌هایی که خداوند بر انسان نازل می‌کند، به منظور اصلاح رفتار و بازگشت او به راه درست است. این مجازات‌ها به عنوان نوعی تذکر الهی عمل می‌کنند تا فرد به اشتباهات خود پی برده و برای اصلاح آن‌ها اقدام کند.

همچنین تلمود، رساله گیتین و میدراش رباح بر سفر پیدایش به بررسی چگونگی تفسیر مجازات‌های الهی و واکنش بنی‌اسرائیل به آنها پرداخته‌اند. در این متون، تأکید می‌شود که هر دوره از مجازات‌ها فرصتی برای یادگیری و بازگشت به خداوند است (Talmud, Gittin 56b-57a؛ Midrash Rabbah on Genesis).

۴-۸. اصل «گناه جمعی و مسئولیت فردی»

یهودیت بر مسئولیت فردی هر شخص در قبال اعمال خود تأکید دارد، اما در عین حال بر این باور است که گناهان جمعی می‌توانند بر کل جامعه تأثیر بگذارند. کتاب تثنیه (Deuteronomy 24:16) تأکید می‌کند که هر فردی مسئول گناهان خود است.

با این حال، کتاب اشعیا (Isaiah 53) به مفهوم تحمل گناه جمعی توسط یک فرد (مسیحایی) اشاره دارد که ممکن است به عنوان نوعی تسلی برای گناهان ملت عمل کند.

این قسمت از کتاب تنخ یهودیت، تصویری از فردی را ترسیم می‌کند که به‌رغم رنج‌ها و تحقیرهای بسیاری که متحمل می‌شود، نقش مهمی در نجات دیگران ایفا می‌کند. این بنده در ابتدا به عنوان شخصی بدون جذابیت یا زیبایی توصیف می‌شود، کسی که دیگران او را حقیر می‌شمارند و او را از خود دور می‌کنند. اما با وجود تمام این مشکلات، او دردها و بیماری‌های دیگران را بر دوش می‌کشد و به خاطر گناهان دیگران مجازات می‌شود.

این بنده نه تنها درد و رنج‌های خود را به خاطر گناهان دیگران تحمل می‌کند، بلکه نقش او در نجات و رهایی دیگران نیز برجسته می‌شود. او به عنوان قربانی‌ای دیده می‌شود که از طریق تحمل رنج‌ها و سختی‌ها، نجات و آرامش را برای دیگران به ارمغان می‌آورد. خداوند او را به خاطر فداکاری و تسلیم کامل به اراده الهی برکت می‌دهد و به او وعده طول عمر و نسل‌های آینده داده می‌شود.

در متون دینی مسیحی، این بخش از کتاب اشعیا به عنوان پیش‌نمایی از رنج‌ها و فداکاری‌های عیسی مسیح تعبیر شده است، که به خاطر گناهان بشریت رنج کشید و قربانی شد تا نجات برای آنان به ارمغان آورد.

۵-۸. مفهوم تحمل سختی‌ها و انتظار برای نجات

در یهودیت، تحمل سختی‌ها و مجازات‌ها به عنوان بخشی از انتظار برای ظهور ماشیح (Messiah) و نجات نهایی در نظر گرفته می‌شود (Zechariah 14:9).

این باور به یهودیان امید می‌دهد که در نهایت، حتی پس از تحمل سختی‌ها، نجات نهایی از طریق ظهور ماشیح خواهد آمد (Messianism).

بنابراین سختی‌ها و مجازات‌هایی که در یهودیت به عنوان پیامد نقض عهد شناخته می‌شوند، در متون دینی به عنوان بخشی از فرآیند اصلاح و بازگشت قوم یهود به مسیر الهی توجیه شده‌اند. این سختی‌ها، در عین حال که نتیجه گناهان و نافرمانی‌ها هستند، با مفاهیمی چون توبه (تשובوا) و آمادگی برای عصر ماشیح (Messiah) معنا می‌یابند. یهودیان باور دارند که این مجازات‌ها فرصتی برای بازگشت به مسیر درست و حفظ ارتباط با خداوند است، حتی اگر در ظاهر به معنای تنبیه باشد. این نگاه، سختی‌ها را به بخشی از یک طرح الهی بزرگ‌تر پیوند می‌دهد که به انتظار برای نجات نهایی مرتبط است.

۶-۸. پیش‌بینی بازگشت و جمع‌آوری تبعیدیان

یکی از وعده‌های الهی که در تنخ و دیگر متون یهودی آمده، پیش‌بینی بازگشت یهودیان به سرزمین مقدس پس از دوران تبعید است. این بازگشت مشروط به توبه و اصلاح است. به این ترتیب، یهودیان معتقدند که دوران تبعید به عنوان نتیجه نقض پیمان‌ها، به معنای از دست دادن ابدی سرزمین مقدس نیست، بلکه پس از توبه و بازگشت به دستورات الهی، امکان بازگشت به سرزمین و تحقق وعده‌های الهی وجود دارد (Deuteronomy 30:1-5؛ Isaiah 11:11-12).

۷-۸. سرزمین مقدس به عنوان یک حق تاریخی و معنوی

برخی از تفاسیر یهودی بر این باورند که حتی با وجود نقض پیمان‌ها، حق یهودیان بر سرزمین مقدس به دلیل ارتباط تاریخی و معنوی آن‌ها با این سرزمین باقی است. این تفکر به ویژه در دوره‌های بعد از نابودی معبد دوم و تبعید به عنوان یک عنصر کلیدی در حفظ هویت یهودی مطرح شد. بر این اساس، بازگشت به سرزمین مقدس به عنوان بخشی از تحقق وعده‌های الهی و بازگشت به شرایط ایده‌آل در نظر گرفته می‌شود (Ezekiel 36:24-28؛ Mishnah and Talmudic Treatises).

۸-۸. ایده «باقی‌ماندگان»

در متون یهودی ایده‌ای وجود دارد که حتی اگر اکثریت قوم یهود از دستورات الهی سرپیچی کنند، گروهی از «باقی‌ماندگان» که به احکام الهی وفادار مانده‌اند، هنوز وجود خواهند داشت. این گروه کوچک به عنوان نمایندگان قوم یهود حق دارند که همچنان به پیمان الهی و سرزمین مقدس متصل باشند. بازگشت آن‌ها به سرزمین مقدس می‌تواند به بازگشت کل قوم یهود به سرزمین منجر شود (Isaiah 10:20-23؛ Zechariah 13:8-9).

۹-۸. ایده «محدودیت مجازات در جهنم»

قرآن کریم با نگاهی نقادانه به یکی از اعتقادات یهود اشاره می‌کند که آنان معتقد بودند آتش جهنم تنها برای روزهای محدودی به آنان خواهد رسید. این اعتقاد به تصویری بازمی‌گردد که یهودیان از رابطه ویژه خود با خداوند داشتند. این موضوع در قرآن کریم چنین آمده است:

«و [یهودیان] گفتند: هرگز آتش [جهنم] جز چند روزی، به ما نخواهد رسید [! هفت روز در ازای هر هزار سال از عمر هفت هزارساله دنیا، یا چهل روز به عدد آیامی که نیاکان ما گوساله پرستیدند]! [به آنان] بگو: «آیا از نزد خدا پیمانی [بر این ادعای خود] گرفته‌اید [که عذاب شما اندک باشد]؟! - و خداوند هرگز از پیمان‌ش تخلف نمی‌ورزد - یا چیزی را که نمی‌دانید [به دروغ] به خدا نسبت می‌دهید؟!»

در آیه ۲۴ سوره آل عمران نیز به این موضوع اشاره شده است.

در متون یهودی ایده‌ای وجود دارد که به نوعی با این مفهوم مرتبط است:

الف) تلمود بابلی، رساله روش هشنه (Rosh Hashanah)

در تلمود آمده است که گناهکاران یهودی که دستورات خداوند را نقض کرده‌اند، ممکن است به مدت دوازده ماه در گه‌نم (دوزخ) بمانند، اما پس از این مدت از آن خارج می‌شوند. این مفهوم به نوعی مشابه با آنچه در قرآن به عنوان «چند روز محدود» آمده است، قابل تفسیر است (Talmud Bavli, Rosh Hashanah 17a).

ب) مفهوم بنی‌اسرائیل به عنوان «فرزندان خدا»

برخی از تفاسیر یهودی از مفهوم «بنی‌اسرائیل به عنوان «فرزندان خدا» استفاده کرده‌اند، که ممکن است به این باور دامن زده باشد که خداوند با آن‌ها به شکلی خاص و ویژه رفتار می‌کند. این تفاسیر معمولاً به کتاب مقدس عبری اشاره دارند که در آن اسرائیل به عنوان «فرزند نخستین» خداوند نامیده شده است (Deuteronomy 14:1; Exodus 4:22).

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به بررسی پیمان‌های مشروط خداوند با بنی‌اسرائیل بر اساس متون دینی یهودیت پرداخته و نشان داده است که این پیمان‌ها به عنوان قراردادهایی مشروط، بر پیروی از

دستورات الهی برای بهره‌مندی از برکات الهی و سرزمین مقدس تأکید دارند. در طول تاریخ، بنی‌اسرائیل به‌طور مکرر از این پیمان‌ها تخطی کرده‌اند. نقض این تعهدات، همان‌طور که در متون مقدس یهودیت آمده، پیامدهای سنگینی چون تبعید، مجازات، و محرومیت از برکات الهی را به همراه داشته است.

با این حال، بررسی مفاهیم تفسیری یهودی نشان می‌دهد که یهودیان برای مواجهه با این پیامدها، از استراتژی‌های دینی و الهیاتی متنوعی استفاده کرده‌اند. مفاهیمی چون توبه، پیمان ابدی، و مجازات به‌عنوان وسیله‌ای برای اصلاح، به آن‌ها امکان داده‌اند تا نقض‌های مکرر را نه به‌عنوان شکست، بلکه به‌عنوان بخشی از روند بازگشت به خداوند و حفظ رابطه پیمانی تفسیر کنند.

این استراتژی‌ها در نهایت موجب شده‌اند که قوم یهود، با وجود نقض‌های متعدد، همچنان به مشروعیت سرزمین مقدس و رابطه ویژه خود با خداوند باور داشته باشند. این روند، که در متون و تفاسیر یهودی به وضوح دیده می‌شود، به بخشی اساسی از نظام اعتقادی یهودیت تبدیل شده است. این نظام اعتقادی به عنوان ابزاری برای توجیه تخلفات مکرر عمل می‌کند و نه تنها به حفظ باورهای پیمانی یهودی کمک می‌کند، بلکه مانعی در برابر بازاندیشی انتقادی در رفتارها و تعهدات این جامعه ایجاد می‌نماید. در نتیجه، این نظام به تداوم چرخه‌ی نقض پیمان‌ها و توجیهات پس از آن منجر شده و بازنگری انتقادی و اصلاح رفتارها را دشوار ساخته، که در نهایت به حفظ الگوهای موجود می‌انجامد.

پیشنهادهای پژوهشی:

۱- پیشنهاد می‌شود در قالب یک پروژه تحقیقاتی، به بررسی چگونگی شکل‌گیری توجیهات ایمان‌داران یهودی در مواجهه با بحران‌ها پرداخته شود و در این مسیر، از دیدگاه‌های مفسران یهودی، به ویژه در دوران پساتبعید بابلی و تخریب دوم هیکل سلیمان، بهره گرفته شود.

۲- مطالعه نقش تفسیرهای مدرن یهودی در بازتعریف و بازتفسیر پیمان‌های الهی و مواجهه با نقض آن‌ها در دوران معاصر، به‌ویژه در رابطه با مسائل سیاسی و اجتماعی می‌تواند به طرح دیدگاه‌های جدیدی درباره تعامل دین و جامعه منجر شود.

منابع

* قرآن کریم.

حکیمی‌فر، خلیل. و دیگران (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی آموزه پیمان و میثاق در دین زرتشت و یهود». *مجله الهیات تطبیقی*، ۹ (۲۰)، ۷۴-۵۹.

References

- Boardman, J., Edwards, I. E. S., Sollberger, E., & Hammond, N. G. L. (Eds.). (1992). *The Cambridge Ancient History, Volume 3, Part 2: The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries BC* (2nd Revised & enlarged ed.). Cambridge University Press.
- Chavel, C. B. (Trans.). (1971). *Ramban (Nachmanides): Commentary on the Torah (5 Vols.)*. Shilo Publishing House.
- Dan, J. (2007). *Kabbalah: A very short introduction (1st ed.)*. Oxford University Press.
- Halevi, J. (1964). *The Kuzari (Kitab Al Khazari): An Argument for the Faith of Israel* (H. Hirschfeld, Trans.). Schocken Books. (Original work published 1905).
- Henoch, C. (1998). *Ramban: Philosopher and Kabbalist: On the Basis of His Exegesis to the Mitzvoth*. Jason Aronson, Inc.
- Heschel, A. J. (2001). *The prophets*. Harper Perennial Modern Classics.
- Josephus, F. (1905). *The works of Flavius Josephus: Comprising the Antiquities of the Jews; A history of the Jewish wars; and Life of Flavius Josephus, written by himself* (W. Whiston, Trans.). Hartford, CT: The S.S. Scranton Co. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/2848/2848-h/2848-h.htm> (Book 1, Chapter 7).
- Kraemer, J. L. (2010). *Maimonides: The life and world of one of civilization's greatest minds*. Random House Publishing Group.
- Maimonides, M. (n.d.). *Mishneh Torah: Sefer Madda, Hilchot Teshuvah*. Retrieved August 12, 2024, from Sefaria website: <https://www.sefaria.org/texts/Halakhah/Mishneh>.
- Maimonides, M. (2000). *The guide for the perplexed* (M. Friedlander, Trans.). Dover Publications. (Original work published 1190).

- Matt, D. C. (2009). *The essential Kabbalah: The heart of Jewish mysticism* (Revised ed.). HarperOne.
- Matt, D. C. (Ed.). (2005). *The Zohar: Pritzker edition*, Vol. 3 (1st ed.). Stanford University Press.
- Midrash. Retrieved from <https://www.sefaria.org/Midrash>.
- Mishnah. Retrieved from <https://www.sefaria.org/Mishnah>.
- Novak, D. (2000). *Covenantal Rights: A Study in Jewish Political Theory*. Princeton University Press.
- Sacks, J. (2009). *Covenant & Conversation: A Weekly Reading of the Jewish Bible, Genesis, the Book of Beginnings* (Covenant & Conversation, 1). Maggid.
- Talmud Bavli. Retrieved from <https://www.sefaria.org/Talmud>.
- Tanakh. Retrieved from <https://www.sefaria.org/Tanakh>.

